

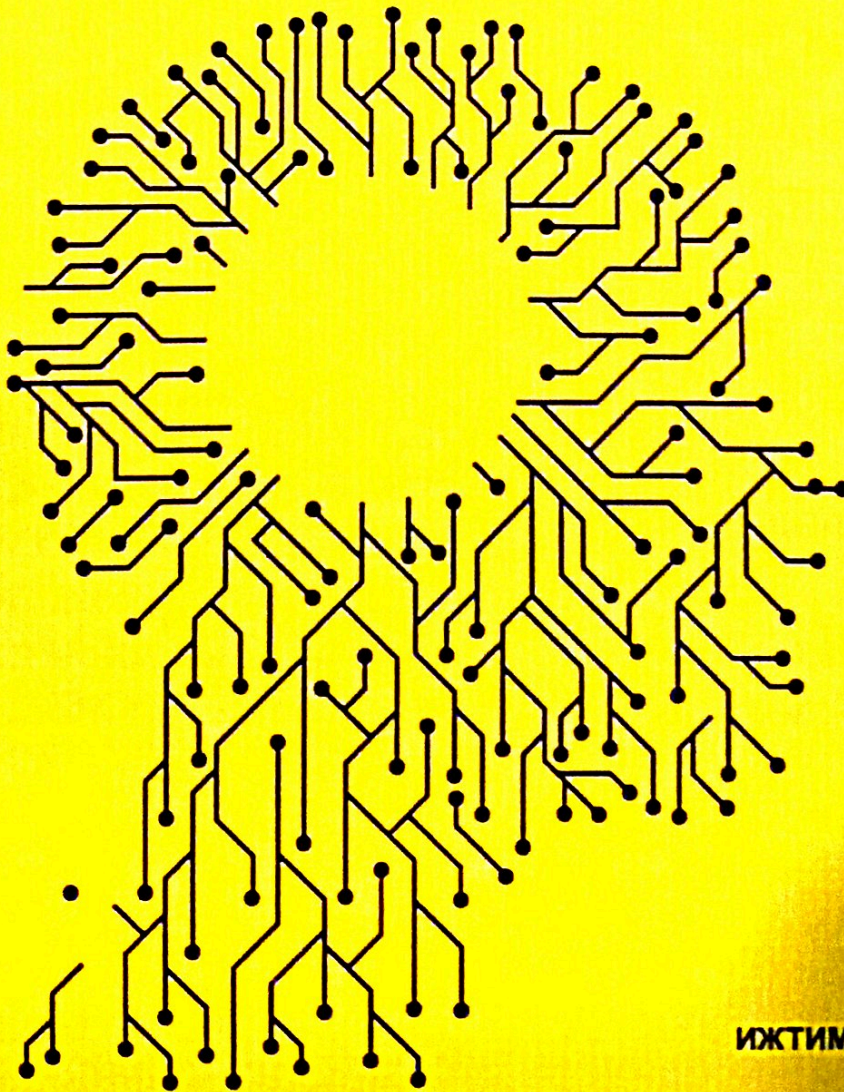
4 2020

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

ИЛМИЙ
АХБОРОТЛАРИ
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
ТАШКЕНТСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
SCIENTIFIC BULLETIN

OR THE TASHKENT STATE PEDAGOGICAL UNICERSITY

ИЛМИЙ- НАЗАРИЙ ЖУРНАЛ

АНИҚ ФАНЛАР
ТАБИЙ ФАНЛАР
ФАЛСАФА
ПЕДАГОГИКА
ПСИХОЛОГИЯ
ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР
ФАНЛАР

Yuldotshev U.Y. Bo'lajak musiqqa o'qituvchisining musiqiy tafakkurini shakllantirish milliy maqom asarlaridan foydalanish metodologiyasi.....	128
Farmonova SH.B. "Metallar" mavzusini o'qitishda amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati.....	135
Ismailov A., Amirova G. Zamonaviy texnologiyalardan dars va o'quv-mashg'ulotlarda foydalanishning ahamiyati.....	139
Kenjayeva M.A. 6-sinf o'quvchilarida tayanch va lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishda ta'lim texnologiyalarining o'rni.....	141
Madaminova D.R. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil o'qish ko'nikmalarini innovatsion texnologiyalar asosida shakllantirish.....	145
Qurbonov N.N. O'zbekistonda seysmik jarayonlarni o'rganishda ilmiy asos shakllantirishning ayrim masalalari.....	148
Xodjayeva D.Z. Tibbiyot yo'nalishidagi akademik litseylarda fizika fanini o'qitishni takomillashtirish.....	153
Yusupova N.V. Fanlararo bog'lanishning talabalar bilim va malakalari sifatiga ta'siri.....	159
Haydarova O.F. Zaif eshituvchi o'quvchilar dialogik nutqini darsdan tashqari faoliyatlarda shakllantirishi.....	163
Rustamov J.E. Oliy ta'lim muassasalarida "Xizmatlar sohasida axborot texnologiyalari" fanini o'qitishning xususiyatlari va hozirgi holati.....	165
Karimjanov O. Chaqiribqacha harbiy ta'lim o'qituvchilarning malakasini oshirish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash.....	170
Qurbonova O.B. 10-11-sinf o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda nutqdagi kommunikativ sifatlarning ahamiyati.....	173
Fayzullayev J.I. Texnik yo'nalishdagi oliy ta'lim muassasalari talabalarining kasbiy mahoratlarini rivojlantirishda matematik kompetentlikni rivojlantirishning ahamiyati.....	177
Sirojiddinova I.M. Talabalarining kasbiy-ijodiy qobiliyatlarini samarali shakllantirish va takomillashtirishning pedagogik muammolari.....	180
Xayrov R.Z. Pedagogik tashxis, tabaqalashtirilgan ta'lim va o'quvchi qobiliyati.....	185
Xojamuratov K. Oliy ta'lim muassasalari til o'qitish ta'lim tizimida pedagogik konsepsiyalarning komponentlari.....	190
Xo'jayev M. Talabalarda g'oyaviy-mafkuraviy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari.....	193
Nafasov G'. Oliy ta'lim muassasasida bo'lajak matematika o'qituvchilarini tayyorlashning hozirgi holati.....	195
To'xtaslov D.F. Matematika darslarida o'quvchilar mantiqiy tafakkurining rivojlanish shartlari.....	199
Shodmonova Sh. Akademik litsey o'quvchilarida kimyo faniga bo'lgan tasavvurni va qiziqishni hayotiy misollar bilan boyitish (akademik litsey i kurs o'quvchilari misolida).....	202
Salixova G.M. Nogrionlikka ega bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limi ularning ota-onalari nigohida.....	207
TARIX	
Guilamov I. 1920-yilgi aholini ro'yxatga olish tadbirining Rossiya uchun iqtisodiy ahamiyati (Turkiston ASSR misolida).....	211
Ohitboyev A. Qozog'iston Respublikasi tashqi siyosatining rivojlanish tendentsiyasiga doir.....	216
Ismailov A.F. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'zbekistonda ilm-fanning shakllanishi.....	221
Mirzaev G'. Markaziy Osiyo mintaqasi zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida.....	225
PSIXOLOGIYA	
Очилов У.С. Тойирова Ш.И. Харбий фаолият жараянида харбий анъананинг ўрни ва илмий тахлили.....	232
Содиқова Г.О. Мустақил қарор қабул қилиш жараянининг психологик таъқини.....	236
Тойирова Ш.И. Усмир ёш эмиқларнинг мослашиш жараяни интимиой-психологик муаммо сифатида.....	239
Тўрақулов Б.Н. Маратов Т.Ф. Талабаларда эмоционал соҳа ривожланишининг психологик ўзига хослиқлари.....	242

ХАРБИЙ ФАОЛИЯТ ЖАРАБИДА ХАРБИЙ АНЪАЛАРНИНГ
УРНИ ВА ИЛИМИЙ ТАХЛИЛИ

Очилов У.С. - Ўзбекистон Республикаси Ишарифа вазири
Иқтисодий-психологик таълимчилар бўлими Катта офицери,
Тойирова Ш.И. – Бухоро давлат университети "Психология ва социология" кафедраси
филлология факультети филология кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада харбий хизмат фаолиятида харбий анъаналарнинг ўрни ва
жизмати аътибор қаратишган. Шунингдек, харбий анъана кўрсаткичлари иқтисодий шартларда
ўрни ва харбий фаолиятини такомиллаштиришни мезони сифатида илимий таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: харбий, харбий хизмат, анъана, меъёр, кадрлит, таҳлил, ватанпарвар.

Очилов У.С. - Министерство обороны Республики Узбекистан
Старший офицер отдела социально-психологических исследований,
Тойирова Ш.И. - преподаватель кафедры «Психология и социология» Бухарского государственного
университета.

Аннотация. Данная статья посвящена особенностям воинских традиций на военной службе. Он
также был подвергнут научному анализу как индикатор роли показателей военной традиции в
социальных нормах и в улучшении военных характеристик.

Ключевые слова: военный, военная служба, традиция, норма, ценность, анализ, патриотизм.

Oschlov U.S. - Ministry of Defense of the Republic of Uzbekistan
Senior Fellow, Department of Socio-Psychological Research
Tojirova Sh.I. - Lecturer at the Department of Psychology and Sociology, Bukhara state university.

Annotation. This article is devoted to the peculiarities of military traditions in military service. It has
also been scientifically analyzed as an indicator of the role of indicators of military tradition in social norms
and in improving military performance.

Key words: military, military service, tradition, norm, value, analysis, patriotism.

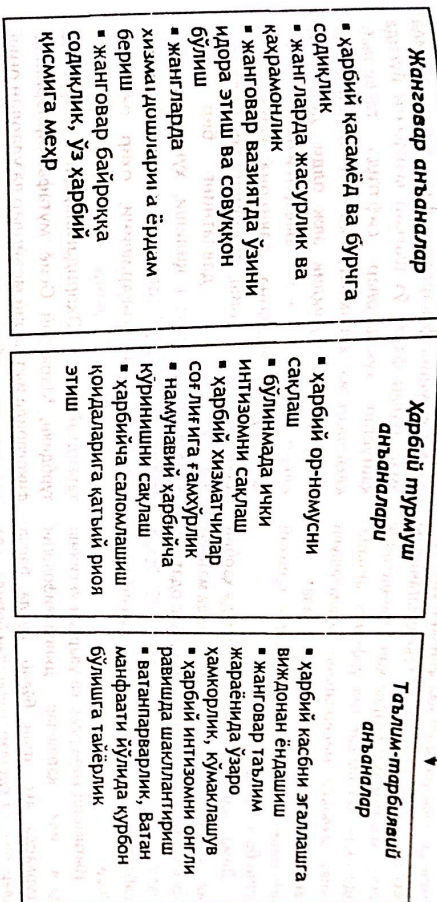
Харбий хизмат инсон фаолиятининг вазифаларни бажариш, шахсий тарқибни
мураккаб тури бўлиши билан бирга, нафкат тайёрлаш, харбий хизматчиларнинг кундалик
ижтимоий муҳим аҳамиятта эгаллиги, бади турмуши билан боғлиқ бўлган, тарқиб
алоҳида махсус шарт-шароитларнинг маъжудлиги шакланган, авлоддан-авлодга ўтувчи фоя, қирда,
Билан ҳам таърифланади. Ҳарбий фаолиятнинг мураккаблиги, авлоддан-авлодга ўтувчи фоя, қирда,
ушбу ҳарбий фаолиятни амалга ошириш, лозимлигини таъкидлар экан, унинг харбий
профессионал кадрларни тайёрлаш жараёнида фаолиятнинг асосий ўн соҳасини қамраб олганлиги
«харбий-насиб» фаолиятнинг асосий ўн соҳасини қамраб олганлиги
шакллантирилиши, Ҳарбий анъаналарнинг
муваффақиятли қўлланилиши жамоалардаги
ахлоқий-руҳий муҳитни соғломлаштириш,
булинига аъзолари онгида ўз касбига нисбатан
меҳр уйғотиш, улар фаолияти самарадорлигини
ошириш, турли салбий йўналишдаги анъаналар
шаклланишини олдини олиш имконини беради.

Харбий тадқиқотчи, тарих фанлари
номзоди Н.Бородин, «Харбий анъана тушунчаси
остида армияда харбий хизмат жараёни жанговар

¹ Бородин Н. Традиции и воинские ритуалы в Вооружённых Силах
Российской Федерации // Ориентир. – Москва, 2005. – № 6. – С. 58-60.

КУРОЛЛИ КУЧЛАРДА ХАРБИЙ АНЪАНАЛАР

1.1-расм. Куролли

Шу билан бир қаторда бунди, ҳарбий тадқиқотчи, фалсафа фанлари номзоди, подполковник Э.Расулбековнинг «Анъаналар нафақат хулқ-атвор меъёри, балки ҳарбий хизматда ижтимоий аҳамиятли ҳодисалар моҳиятини ақс эттириш воситаси ҳарбий тафаккур шакли ҳамдир!» — деган фикри ҳам тасдиқланади.

Буюк Соҳибқирон Амир Темур ҳам ўз кўшинлари ҳарбий қудратини сақлаб туришда ҳарбий анъаналарнинг ўрнига катта эътибор қаратган бўлиб, жанговар ҳаракатлар пайтида хизмат кўрсатган жангчиларга мукофотлар — мақтов, маошга кўшимча ҳақ тўлаш, ўлжани бўлишда уллуғлиги сиғирини, сеқсори, қасабга кўтариш, фохрий унвонларни бериш; баҳодир, мард, ботир ва бошқа номлар кўйиб шарафлаш, қисмига нисбатан эса ногора чалиб шарафлаш, қисмига туғ бериш каби раёбатлантирувчи анъаналарни жорий этган. Бу албатта кўшинлар жанговар руҳини кўтаришининг самарали амалиети бўлган ҳолда булутни кунда ҳам харбий воситаси учун ўз аҳамиятини сақлаб келимоқда. Хусусан, Р. Самаров, булутни анъаналар: касамед қабул ҳаётидаги ҳарбий анъаналар: тайинлануш қилиш; янги лавозимга ўнвонини олиш; ҳарбий таъиништириш; навбатдаги ўнвонини олиш; ҳарбий

қисм кўни; касбий байрамлар (артиллериячилар, алоқачилар, разведкачилар кўни) ҳарбий хизматчилар хизмат муносабатлари, жамоадати ўзаро жипслик, аҳилик, ўзаро ёрдам ахлоқий-руҳий муҳитнинг ижобийлашуви таъсир кўрсатишини ўринли таъкидлайди.

Ҳарбий бўлинмалар аъзолари ўзасида ўзаро муносабатларни тартибга солиб турувчи турли ижтимоий (ижтимоий-ҳарбий) меъёрлар вужудга келиб, шаклланиб бориши жараёнида ушбу меъёрлардан отиш ҳолатлари намоён бўлади ва бу ўз навбатида ҳарбий бўлинмалар жанговар шайлиги даражасига салбий таъсир кўрсатади.

Ижтимоий меъёрларни уларнинг таъсир доирасига кўра икки типга ажратилиши мумкин. Биринчи тип — фақатгина кичик гуруҳлар (ешлар йетинлари, дўстлар Давраси, оила, меҳнат жамоалар ва шу кабилар) миқёсида мавжуд бўладиган ва амал қилинувчи меъёрлар бўлиб, уларни «туруши одағлар» дед ҳам аташ мумкин. Буна мисол тарихисиди. америкалик тадқиқотчи Э.Мэйно томонидан 1927-1932 йилларда ўтказилган «Хоторн экспериментини» кўрсатиши мумкин. Иккинчи типдаги ижтимоий меъёрларга — катта гуруҳлар, миллат ва элалар, умуман олажада

Андерсон РС Рv, 2001. — С. 50-52.
 Самаров Р. С. Куролли кучлар фемициализациясининг иқтисодий-фискалий аспектлари. — Тошкент: ЗНА, 2005. — В. 80.
 Раҳмонов Э. Х. Проблема патриотизма и патриотического воспитания // Проблемы духовно-патриотического и патриотического воспитания в военной среде. — Тошкент: «Ташкентский университет», 2011. — С. 10-12.
 Раҳмонов Э. Х. Проблемы патриотизма и патриотического воспитания в военной среде. — Тошкент: «Ташкентский университет», 2011. — С. 10-12.

жамият миқёсда қабул қилинган меъёрлар мансуб бўлиб, буларга аъёнлар, урф-одатлар, қонунлар, одоб-ахлоқ, хулқ-аъвоқ қоидалари киритилиши мумкин. Фалсафа фанлари доктори, профессор С.Отамуратов таъкидлаганидек: «Кишилар маълум ҳуқуқларда қон-қариндошлик асосида ўзаро яқинлашиб тил, урф-одат, аъёнд, маданият, ахлоқий меъёрларнинг умумлашуви жараёнида уруғлар, қабила, элат ва миллатларнинг шаклланишига бўлган тарихий боёқчини босиб ўтадилар»¹.

Демак, касбий фаолият (бу ўринда харбий фаолият ҳам), ўз ривожланиши жараёнида маълум бир боёқчиларни босиб ўтади, ўзига хос одаглар, қадриятлар, аъёндларни шакллантириб, ўзаро муносабатларни тартибга солиш вазифасини бажаради.

Ижтимоий меъёрлар ва улардан чекинishi ҳақидаги илм қарашлар диний-мифология тасаввурларда акс этган бўлиб, бунда барча ҳуқуқлар инсонга ҳудодлар томонидан берилади ва қонун бузувчиларни ҳудодлар жазолайди, деб ҳисобланган. Ўрта асрларда эса, ижтимоий меъёрлар ва улардан отиш диний нуқтаи назардан баҳоланган. Фарбда христиан дини барча соҳада ҳукмронлик қилган бўлса, Шарқ дунёсида ижтимоий-ҳуқуқий меъёрлар ва улар ҳақидаги таълимотлар ислом фалсафаси таъсирида ривожланди.

Марказий Осиё мутафаккирлари илмий меросида шахс ва жамият муносабатлари, бу ўринда ушбу жараёнга салбий таъсир кўрсатуви ҳапти-ҳаракатлар масаласи алоҳида эътиборда бўлиб келган. Хусусан, аллоҳа Махмуд Замашшарий жамият тарзқўйишга тев бўлувчи энг отир иллатлардан бири сифатида порахўрлини келтириб: «Ислоом динида икки «шин» ҳарфлари катта айбларданлув, бири – ҳокимларга рившат (пора) бериш бўлса, иккинчиси айбдиларга шафват қилиш. Шу сабабли, пайгамбар алайҳиссаломдан: «Ланъа оллоҳу ар-рошия ва-л-муштаий» яъни рившат (пора) олувчиша ҳам, берувчиша ҳам Аилоҳ таолонинг ланъати бўлиш деган ҳадиси шариф содир бўлганлув»², – деб таъкидлайди.

Маркифатларвар шонр Ахмад Дониш ўзининг «Рисолати тарихи амирони мангит» номи асариди Бухоро амирлигининг амир Дониқодон то Абдулҳақидиача бўлган барча ҳукмдорларни давлат ва унинг фуқаролари фаровонлиги бўлида эмас, балки фақат ўз шахсий манфаати бўлида қайтурган ҳукмдорлар сифатида тасвирлаб: «Амирлар ва ҳокимлар орасида киморболлик, майхўрлик ва бузуқлик авж олди, деҳқон ва хунармалиларда эса шафқатсизлик, эътиш, солиқлар ва аминона, вакилона каби йиғим серболитидан на туриш, на юришга ҳол қолди», – деб ёзар экан, давлатнинг бир гуруҳ манфатларига хизмат қилиши, ҳукмдор хулқ-атворидаги ахлоқий отишлар даъват бошқаруш таълимининг издан чиқаришини, охир оқибатда мамлакат таназзулига сабаб бўлишини таъкидлайди³.

Юқоридагилардан кўриниб турбдики, Марказий Осиё мутафаккирларининг фикрларида ижтимоий меъёрлар ва улардан отиш ҳолатларида нисбатан тараққиётга хавф солувчи салбий иллатлар сифатида қараб келинган.

Мавжуд ижтимоий меъёрлар, уларга жамият аъзолари қанчалик бўйсунушлари ва амал қилишлари инобатга олинган ҳолда таъинфиланиши мумкин. Ижтимоий меъёрларга бўйсунмаслик ҳолатлари ҳар қандай жамият еки пухлаида мавжуд бўлиши шубҳасизлиги инобатга олинса, ушбу меъёрлар ўз навбатида ижтимоий назорат механизми шаклланганлик даражасига бевосита боғлиқ бўлади. Ижтимоий назорат тушунчаси шахс ва жамият, фуқаро ва давлат ўзаро муносабатлари масаласи билан боғлиқ бўлиб, унинг мазмуниди биз жамият тартибнинг инсанларни ўртасиди: ўзаро ижтимоий муносабатларни меъёрий жиҳатдан тартибга солинишини таъминловчи таълимининг тасаввур этамиз. Бунда ижтимоий назорат таълимининг мунтазам фаолияти, мазмунини ва йўналганлиги ҳар бир ижтимоий таълимининг тарихан шартлашган ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, ғоявий, ахлоқий ва турли маданий таъсирларига боғлиқ бўлади.

Инглиз олими К.Льюис «Ахлоқий меъёрларда инсон фаолияти турлилигини таъминловчи кўрсатмаларни тушуниш лозимлигини таъкидлайди»⁴. Бироқ, олими мазкур

¹ Исмолов Э.М., Сарожиқдонинов Ш.С., Ўсарова Ф.Х. Буёк алломалар ижодида ахлоқлик ва байрамнинг толлари. – Тошкент: ЖИДУ, 2005. – 5, 34.

² Махмудов Э.И. Махмуд Замашшарийнинг «Муфиддалату-л-адаб» асарининг кўбгина қисмлари ва арабча-туркий феъллар сўзловининг «Аъён имомий-танухийи қатини Э.И. Махмудов. У.Р. Ф.А.

³ Кўлемалар ин-ти. - Тошкент, 1999. – 5, 66.

⁴ Дониш Ахмад, Историю Мангитской династии (Перевод, Предисловие и приложения Н.А.Надыр-Фароод). – Д.: Докиш, М.: 1999. С. 66-68.

⁵ Lewis C. S. The Chronicles of Narnia / C. S. Lewis, N. Y. : Harper Collins, 2005. – P. 189.

тарихда фақатгина ахлоқ меъёрларини тушунган инжигимоний меъёрларнинг бошқа қирра шижраларини эътибордан четда қолдирган. Ушбу адаб б.Душков томонидан, «Мавлӯм инжигимоний нуруда қабул қилинган ҳужжкий ёки ахлоқий меъёрлари қарши чикувчи хулқ-атвор ёки хулқ-атвор тизими», – деб баҳоланди¹. Мазкур тарйиф даян «хулқ-атвор тизим» тушунчасининг ўрналишини билан эътиборли бўлиб, олимнинг хулқ-атвордаги оғишларни тарйифлашга тизимли ёндашилишини кўрсатади. Лекин бунда ҳам тарйиф фақатгина «инжигимоний нурух» доирасида чедарланиб қолди.

Халқимиз тарихида қаҳрамонлик феномени, унинг инжигимоний маънударини маъмуланишини масаласи харбий тадқиқотчи Р.Самаров калланисида ўз аксини топган бўлиб, муаллиф айнан халқ отаки ижоди намунаси бўлиши «Эр йигити ўан учун туғилар, Эл учун ўлар», «Балан учун ўлмок ҳам шараф», «Маард ўлар, номи қолар» мақолларида айнан қаҳрамонликни инжигимони маъмулинидан хулқ шакли анъана сифатида талқин этади².

Мисалан, Соҳибқирон Амир Темур тарихида ном қолдирган давлат арбоби, саркарда бўлибгина қолмасдан жасурлик, садоқат, тўри сўзлик каби хислатлар ҳамда ахлоқий сифатларни келтиришчи сиймо ҳам эди. Бунинг исботини тарихчи Исбн Арабшоҳ унинг сийратини Тавриқилган кўйидаги сўзларида кўриш мумкин: «У ҳазил-мазаҳ ва ёлгонни ёқтирмади, ўйин-кулгию кўйил хушликка майлисиз, гарчи (сўзда) ўанга озор

етадиган бирон нарса бўлса ҳамки садоқат унга ёқар эди. ... Унинг мажлисида ўатсиэ сўзлар, қон тўкиш, асир олиш, наҳбу қорат қилиш ва харам (ҳақи)га ҳақорат гаплар бўлмасди» [6]. Саркарда садоқатлиликни харбийлар учун энг муҳим ахлоқий сифатлардан ҳисоблаб, ҳиёнаткорликни асло кечира олмаган. Хусусан У ўз тузукларида «Кайси бир сипоҳий тўз хаки ва вафодорликни унутиб, хизмат вақтида ўз соҳибидан юз ўйриб, менинг олдимига келган бўлса, ундай одамни ўзимнинг энг ёмон душманим деб билдим» [7]. – деб таъкидлаб ўтган.

Хулоса қилиб айтганда, халқимизга хос бўлган ватанпарварлик, қаҳрамонлик, фидойилик намуналарини мустанга мамлакатимиз тарихида харбий хизматчилар: С.Садиков, А.Салимов, Б.Ғаниев, Қ.Мадалимов, М.Ражабов, Д.Тожибоев, Ю.Охуннов, Э.Отажонов кабилар томонидан кўрсатилган жасорат ва қаҳрамонлик мисолида ҳам кўришимиз мумкин. Келтирилган тарихий далиллардан келиб чиқиб таъкидлаш мумкинки, қаҳрамонлик хусусияти ҳаммага хос бўлмасдан, унинг намоён бўлиши учун шахсда юксак инсоний қадриятлар, жаминт манфаатлари йўлида ўзини қурбон қилишга тайёрлик, фидойиликнинг юқори даражадалиги каби фазилатлар етакичи бўлиши лозим. Агарда харбий шахсларга хос қаҳрамонлик, мадрдлик, фидойилик каби сифатларни тадқиқ этиш борасида кенгроқ тадқиқотлар олиб бориладиган бўлса, У ҳолда харбий соҳадан айрим долзарб масалаларнинг ўз ечимини топиши эҳтимолдан ҳоли эмасдир.

1. Давитов В. А. Инжигимоний нурух. Ташкент: Тошкент давлат педагогика университети, 2010. 3-е китоб. 78-б. А. Давитов, А. В. Кудряков, В. А. Самаров. М.: Академический проект, 2008. С.223.

2. Самаров Р. С. Народная культура таджиков. Филологический факультет Ташкентского государственного педагогического университета им. Н. Гаврилова. Ташкент: ИДНУ, 2005. – 346 б. Фил. докт. дисс. – Ташкент: ИДНУ, 2005. – 346 б.